Castrul Roman dela Mălăeşti

şi

Cetatea Dacă dela V. Humei

din

JUDEŢUL PRAHOVA

de

Colonelul C-TIN ZAGORIŢ

1940

Tipografia „PROGRESUL GRAFIC" Str. Romană No. 80 — Ploeşti

Preţul Lei 20

Castrul Roman dela Mălăeşti

şi

Cetatea Dacă dela V. Humei

din

JUDEŢUL PRAHOVA

de

Colonelul C-TIN ZAGORIŢ

1 9 4 0

—

Tipografia „PROGRESUL GRAFIC" Str. Romană No. 80 — Ploeşti

Preţul Lei 20

Introducere

Pentru studiul ce voiu face să apară în curând privitor la Răsboaele lui Traian cu Dacii, având nevoe a mă referi şi a mă întemeia în argumentare pe documente archeologice necunoscute până acum lumii ştiinţifice, public în prealabil castrul stativ roman de la Mălăeşti şi cetatea dacică de la V. Humei, ambele situate pe malul drept al râului Teleajen în judeţul Prahova.

Castrul roman de la Mălăeşti, ca şi cel de la Drajna este neîndoios o fundaţiune traianică.

Tot atât de neîndoios cetatea dacică de la Plopeni a existat în epoca imediat anterioară castrului roman, şi viaţa ei a luat sfârşit odată cu campania lui Traian.

Detalii şi lămuriri mai ample împreună cu alte date justificative, vor apare ulterior, după ce prin investigaţii la faţa locului, pe care diverse circumstanţe nu mi le-au îngăduit până acum, voi dobândi preciziunile necesare pentru elementele dispeerate de care pot dispune în prezent. Deocamdată public documentul care datează sigur întemeierea castrului roman, anume moneda lui Traian, singura a cărei provenienţă am putut-o certificà.

17. III. 1940.

I

Castrul Roman de la Mălăeşti.

Castrul roman de la Drajna de Sus *nu este unic în Valea-Teleajenului, cum de altfel era şi logic, ci face parte dintr'un ansamblu daco-roman de foarte mare importanţă*, plasat în regiunea Câmpia Bârsei - Câmpia Trei Scaune - Oituz - Teleajen - Buzău - Dunărea de jos.

Printre elementele acestui ansamblu se găseşte şi un alt castru roman, şi anume castrul de la Moara lui Mitruş, cătunul Sfârleanca, comuna Mălăeşti de la confluenţa Teleajenului cu Vărbilăul.

Pe terasa superioară care desparte cursul Teleajenului de cursul Vărbilăului, şi la mică distanţă de confluenţa acestor două râuri, se găseşte un loc numit „Pe Cetate", numire însă care nu este trecută pe nici o hartă.

In acest loc se găsesc îngropate în pământ rămăşiţele unui castru roman.

Terasa pe care am zis că este aşezat castrul se prezintă subt forma unei fâşii de teren,

— lungă de aproape 3 kilometri,

— lată de aproape un kilometru în dreptul satului Fundeni, unde se prinde de Dealul Scăioşilor, iar pe măsură ce înaintează spre Sud se îngustează şi devine ascuţită,

— şi înaltă,

— la origina sa, lângă Fundeni, de circa 12 metri,

— iar la extremitatea sudică de circa 10 metri.

La capătul său de Sud se desprinde printr'o şea, numită popular curmătură, o parte din vârful terasei, dând naştere unui platou izolat, de mici dimensiuni, şi de formă aproximativ romboidală, aşa cum se vede pe schiţă.

In acest drept văile Teleajenului şi Vărbilăului sunt traversate de larga depresiune Mislea - Podeni, care desparte de masa zonei colinelor şirul de dealuri izolate de la Nord de Ploeşti, şi anume dealurile, începând de la Apus: Băicoi, Ţintea Găgeni şi dealurile râului Bucovel, — Podul Chiliei, Dealul Gâlmeia şi Dealul Mare,—dând naştere în acest loc unei foarte mari expansiuni de teren şes, propriu aşezării satelor, bun pentru

culturi agricole de orice fel şi lesnicios pentru comunicaţiuni.

Această depresiune deschide în special comunicaţiuni directe şi foarte lesnicioase de la Apus la Răsărit, prin care văile Vărbilăului şi Teleajenului se leagă prin interiorul zonei colinelor, pedeoparte spre Apus cu Valea Prahovei, iar pedealtă parte spre Răsărit cu Valea Cricovul Sărat, şi prin această vale, şi prin Valea Nişcovului se leagă cu valea Râului Buzău înainte de eşirea acesteia din regiunea deluroasă.

In plus, depresiunea făcând să dispară înălţimile din cuprinsul său şi să apară terenul şes, face să se deseneze, atât spre Nord, cât şi spre Sud, câte un şir de înălţimi care încadrează depresiunea, constituind două linii de poziţii cu vederi întinse şi uşor de apărat, atât pentru timpurile dinaintea armelor de foc, cât şi peutru timpurile moderne; — şi anume, linia de înălţimi de la Nordul depresiunei orientată cu faţa spre Sud, şi linia de înălţimi de la Sud, orientată cu faţa spre Nord.

Aşa dar această depresiune, pe deoparte pune la dispoziţia armatelor în interiorul zonei colinelor o linie de manevră de la Apus la Răsărit şi invers, între văile care traversează depresiunea, iar pe dealtă parte pune la dispoziţia armatelor două linii de apărare faţă - în - faţă contra duşmanilor care ar voi să o traverseze, fie de la Nord la Sud, fie de la Sud la Nord.

Acest lucru nu putea scăpa ochiului experimentat al comandanţilor armatei romane, care au apreciat valoarea militară a acestui loc şi au construit aci castrul de care vorbim, spre a pune stăpânire pe această răspântie de drumuri şi spre a-şi construi o bază pentru atacarea poziţiei formată de înălţimile de la Nordul depresiunei Mislea - Podeni, şi pentru ducerea mai departe a operaţiunilor spre Nord.

Astfel, credem că Dacii au ocupat şi au apărat linia de înălţimi care încadrează văile Teleajenului şi Vărbilăului la Nord de depresiunea Mislea Podeni, şi anume Dealul Scăioşilor dintre Teleajen şi Vărbilău, Dealul Coada - Malului de la Răsărit de Teleajen, şi Dealul Mălăeştilor de la Apus de Vărbilău, care prin relieful lor constituesc o poziţie foarte puternică de apărare cu faţa la Sud mai ales pentru timpurile armelor albe (fără foc).

Insăşi aşezarea castrului pe terasa dintre Teleajen şi Vărbilău şi la Sud de Dealul Scăioşilor, care este mai uşor de atacat decât celelalte două dealuri, şi odată cucerit acest deal, se punea un picior solid pe ambele văi, — ne desvălue direcţia pe care Romanii şi-au îndreptat sforţarea principală cu ocazia ata-

cului pe care ei probabil l-au dat pentru cucerirea liniei de înălţimi arătată mai sus; şi în acelaş timp ne edifică deplin asupra marei priceperi cu care ei foloseau terenul, fie pentru apărare şi construiri de fortificaţii, fie pentru alegerea direcţiilor de atac.

Şi pentru ca nu cumva necunoscătorii în chestiunile de conducere militară să creadă în mod greşit că facem strategie modernă pe seama Dacilor şi Romanilor, ţinem să arătăm că principiile strategice mai ales în ce priveşte folosirea elementelor geografice care sunt: liniile mari ale terenului (râuri, văi, creste de munţi şi de dealuri, depresiuni, limite de zone), obstacolele, comunicaţiile, acoperămintele şi aprovizionarea cu alimente şi cu materiale de tot felul, au fost şi sunt aceleaşi în toate timpurile în conducerea răsboaialor şi stăpânirea ţărilor şi popoarelor.

După cucerirea liniei de înălţimi Coada Malului - Scăioşi - Mălăeşti, Romanii probabil s'au oprit un moment pe această linie şi au fortificat-o construind *micul val* care face legătura între creasta Dealului Coada Malului, cu malul terasei de la Apus de Coada Malului, creasta Dealului Scăioşi, râpa Colţul de Piatră de la Nord de Sfârleanca şi apoi peste Vărbilău cu creasta Dealului Mălăeşti, toate împreună constituind o puternică linie defensivă cu faţa la Nord pe care Romanii puteau opri uşor o contra-ofensivă dacică, şi pe care luând-o ca bază de operaţiuni puteau să continue mai departe ofensiva în sus pe Valea Teleajenului.

Imediat în spatele valului roman de la Coada Malului se găsesc urmele unui *aşezământ roman* plasat în livezile dintre comuna Măgurele şi cătunul Coada Malului, între şosea şi malul Teleajenului, aşezământ bogat în cărămizi şi ţigle romane scoase de locuitori cu ocazia cultivării pământului şi aşezate pe ogoarele lor.

Castrul este aşezat pe terasă, aşa cum se vede destul de bine pe schiţe.

Prin căderea zidurilor imprejmuitoare, precum şi a zidurilor clădirilor din interiorul castrului, relieful terasei, şi în special suprafaţa sa, a fost modificată, aşa cum se arată prin curbe de nivel pe schiţă.

Se vede cu totul lămurit părţile joase ale reliefului înconjurător al castrului, care corespund laturilor şi porţilor lui,

precum şi părţile înălţate de la colţurile castrului şi cele care încadrează porţile de Sud şi de Răsărit, care reprezintă în mod sigur ruinele mai voluminoase ale tunurilor care au fost în acele locuri.

Dacă în dreapta şi în stânga porţei de Nord nu se găsesc ruine voluminoase, aceasta se datoreşte probabil faptului că ruinele din acel loc au fost scoase de locuitori, în mai mare cantitate, după cum dealtfel mi s'a spus de unii din ei, sau că prin dărâmarea lor au umplut şanţul din faţă.

In definitiv castrul are forma unui dreptunghiu cu laturile lungi de câte 180 m., iar cele scurte de câte 150 m., având câte o poartă în laturile de Nord, Sud şi Est. — In latura de West, după cât se pare, castrul nu a avut proectată poartă, fie din cauză că malul terasei în această parte era mai repede, fie din cauză că situaţia şi necesităţile tactice nu impuneau acest lucru.

Faţă de orientarea de la Sud spre Nord pe care au avut-o operaţiunile armatei romane în această regiune, castrul probabil că a fost şi el orientat tot cu faţa la Nord, adică a avut poarta decumană pe latura de Nord. — Această orientare este conformă şi cu terenul de la Nord de castru, teren care este avantagios, şi pentru pornirea unui atac, fiind constituit din podişul terasei pe care este aşezat castrul, cât şi pentru apărarea însăşi a castrului în caz de atac din partea inamicului.

Din spusele locuitorilor care au făcut săpături în interiorul castrului, fie pentru a planta vie, fie pentru a scoate ruinele de la suprafaţă, spre a face locul arabil, fie pentru a scoate din el materialul de construcţie, iată ce s'a găsit cu ocazia acestor săpături:

Când s'au făcut săpăturile pentru desfundarea locului şi plantarea viei din sfertul nord - vestic al castrului, deosebit de cărămizile pietrile, ţiglele şi resturile de vase găsite, s'a constatat că tot locul în cuprinsul viei este străbătut de un ţesut de temelii de ziduri, şi chiar ziduri îngropate în pământ, ziduri construite din piatră şi din cărămidă legate între ele prin mortar de var alb. — Temeliile uneia din clădiri au fost săpate până la o adâncime de 2 m. de la suprafaţa solului, şi s'a dat, jos de tot, de o vatră cu cenuşe amestecată cu cărbuni.

Afară de aceasta s'a putut distinge într'un loc, pe cât a permis caracterul săpăturii, o înşirare de pietre mai mari, găurite din distanţă în distanţă şi având în găuri bucăţi de fier ficsate prin plumb turnat.

Tot acolo a fost găsită o statuetă mică de bronz reprezentând un gladiator luptând, precum şi teaca unui gladium de piatră cu două brăţări aparţinând probabil unei statui.

Oamenii mai spun că au auzit şi ei dela bătrâni că în interiorul castrului s'au găsit unul sau două puţuri, în care Tătarii cari au făcut cetatea, şi-au aruncat lucrurile pe care nu le-au putut duce cu ei, atunci când au plecat din aceste locuri.

Aceste două puţuri par a fi fost în locul celor două gropi care se văd şi acum în jumătatea de Sud a castrului.

In anul..... vizitând castrul am achiziţionat o bucată de cărămidă cu ştampila Legiunei V Macedonică. — Locuitorii spuneau pe atunci că în pământ se găsesc cărămizi care par să fi fost, unele de 1 m. lungime şi 0,60 m. lăţime şi de 4—6 cm. grosime, şi altele de 20 cm. pe 20 cm. şi groase de 6 cm., precum şi ţigle cam de 50 cm. lungime şi de 30 cm. lăţime, şi groase de 6 cm.

In anul..... cu ocazia unei escursii făcută cu ofiţeri Regimentului 7 Dorobanţi pe locul castrului, tânărul Gheorghe Mateescu din cătunul Sfârleanca ne-a prezentat o monedă de argint găsită în cuprinsul castrului cu ocazia lucrului viei. Această monedă este un dinar roman de argint din anii 103—112, lectură după reproducere în ceară roşie:

Avers: IMP TRAIANO AUG GER DAC P M TR P COS V P P. Capul laureat al lui Traian spre dreapta;

Revers: SPQR OPTIMO PRINCIPI. Concordie în picioare spre stânga, ţinând în dreapta o ramură de palmier, în stânga întinsă înainte o coroană.

Această monedă datează deci imediat după înfrângerea Dacilor în primul răsboiu, după care Traian a luat titlul de „dacicus" (Paribeni).

Tânărul posedă şi în prezent această monedă şi i-am recomandat să o păstreze cu atenţie şi să nu o dea nimănui;—şi aceasta în scopul că să se ştie că a fost găsită în castru.

Tot acest tânăr mi-a mai spus că el ştie că cu ocazia săpăturilor s'a găsit în castru o cărămidă cu ştampila Legiunei a XIII, pe care a şi păstrat-o până la un timp, dar acum nu mai ştie unde o mai fi fiind.

Dacă acest lucru s'ar confirma, ar însemna o descoperire mai mare decât însăşi existenţa castrului în acest loc.

Fostul primar al comunei Mălăeşti, respectabilul bătrân Mateiu Dumitru, care era originar din cătunul Sfârleanca şi chiar proprietar al unei părţi din terenul pe care este aşezat castrul, ne-a făcut următoarele preciziuni relativ la grosimea stratului de resturi care se găsesc în pământ în interiorul castrului; „La suprafaţă să tot fie un strat arabil de 30 - 40 cm.; — urmează apoi un strat de 60 cm. de dărâmături; şi în fine subt acest strat zidurile continuă în pământ natural pe o adâncime de 1 m.; aşa că întreg stratul archeologic este adânc de circa 2 m. afară de locurile unde au fost pivniţi şi unde stratul este mult mai adânc.

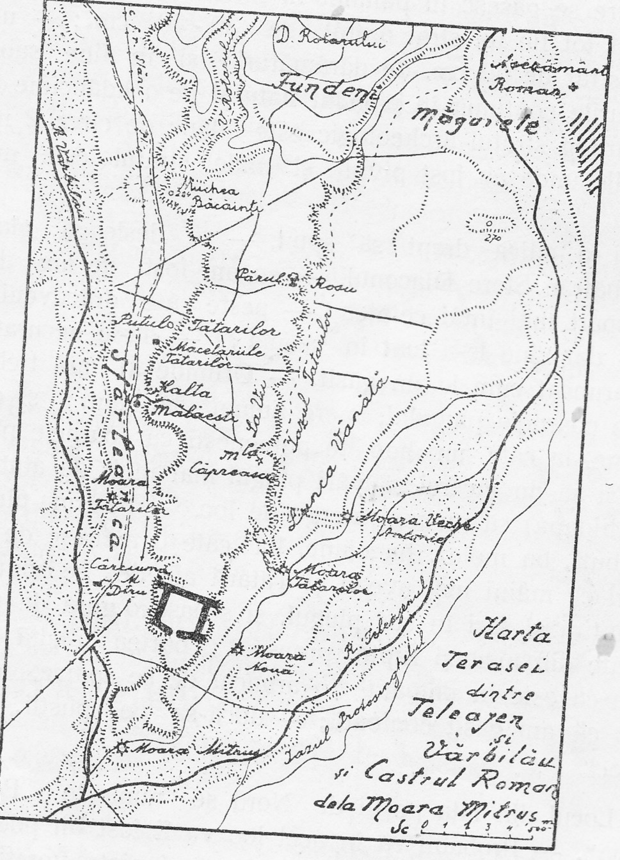
„Şi la adică drept să spun, — se desleagă glasul voinicului bătrân Stere Diaconul, — eu am fost de am desţelenit şi am spart mai întâi cetatea; — peste câte drăcovenii nu am dat! — dar cine le-a luat în seamă?! — dă-le necuratului; — le-am aruncat cum le-am găsit. — Oriunde ăi ară trebue să ţi bine de coarnele plugului, merg numai dârdâind; şi dacă n'ăi ţine bine, la câte un hop, te pomeneşti cu coarnele plugului în piept. Şi să nu încerci să vâri plugul mai mult de atâta, (şi arată şchioapa) că nu mai merge de loc. — Pe urma plugului es, ba cioburi, ba moloz, ba olane, ba câte o mănuşe de oală, de te miri ce mâini mai aveau şi Tătarii áia de se spun. Mai an se opintiră şi sări în sus plugul, şi scoase o gură de pârnaie cu jumătate din mănuşi rupte proaspăt; partea ailaltă a pârnăii trebue că este în pământ; o aruncai de se sparse, căci zicea lumea că am găsit comoară; — ducă-se pe pustii, că nu-mi trebue."

Locul din faţa porţii de Nord se numeşte „Pe Podul de Aramă". — Probabil că în acel loc va fi fost un pod peste şanţul din faţa zidului castrului, şi ale cărui pietre vor fi fost legate între ele prin scoabe de bronz.

Deasemenea este interesantă numirea de „Lacul lui Irimia", sau „La Eleşteu" dată locului din faţa şi din stânga, adică la Nord - Vest de „podul de aramă"; unii locuitori spun chiar că au apucat timpul când în eleşteu se strângea apă multă. — Va fi fost poate, sau un eleşteu natural, sau făcut anume, sau se va fi adunat apă în vreo groapă rămasă după ce se va fi scos pământ pentru trebuinţele castrului.

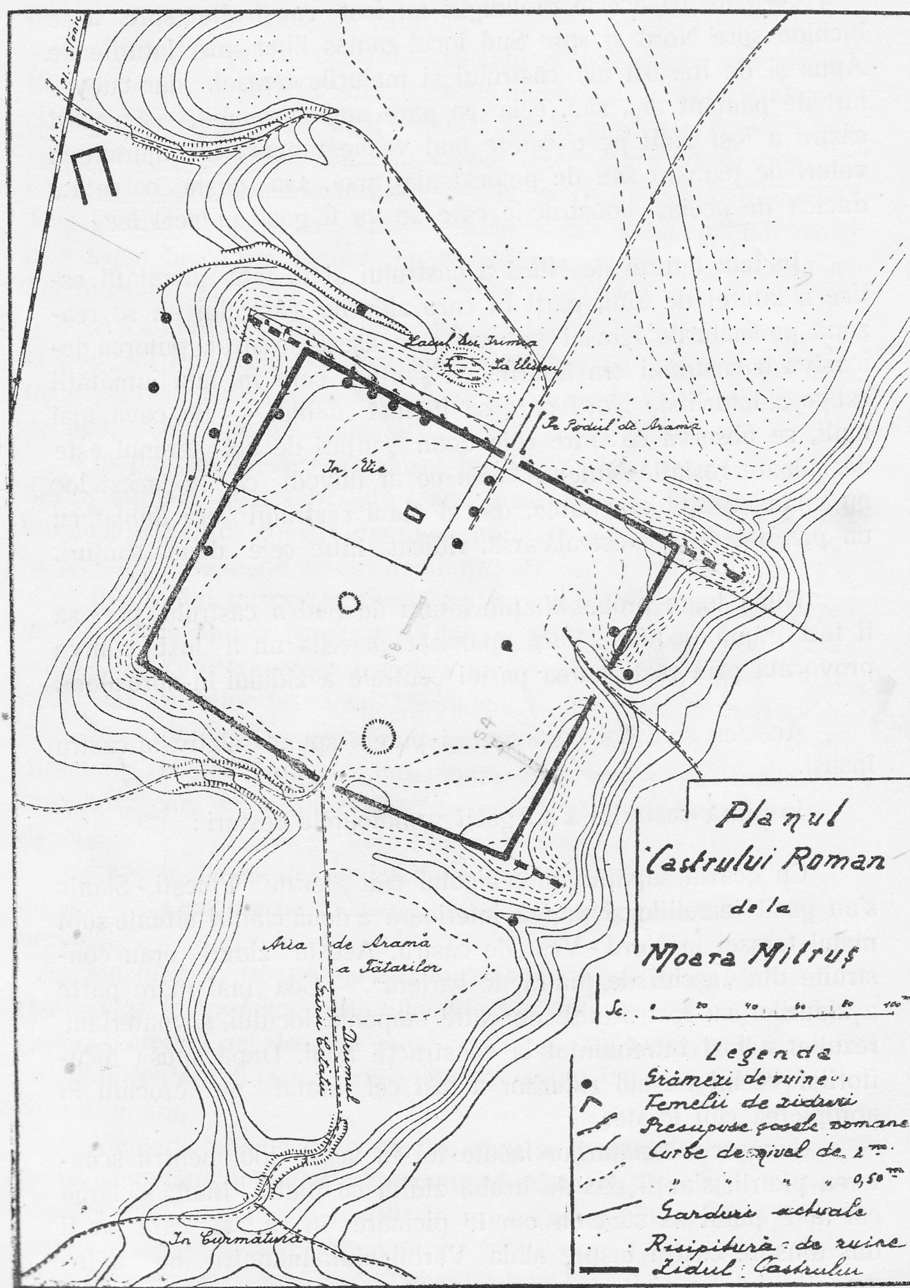
Având însă în vedere că în jurul şi în apropierea castrului, pe terasă, nu se găseşte nici un isvor de apă de băut, este

posibil să se fi adus apă dinspre Dealul Scăioşilor prin conducte, care fiind întrerupte prin săpăturile care vor fi fost făcute în cursul timpului în locul numit „La Eleşteu", apa să fi continuat să se scurgă şi să fi format astfel eleşteul.

După cum se vede pe schiţă, ridicătura de pământ a laturei de Nord a castrului este prelungită, şi spre Vest, şi spre Est, iar ridicătura de pământ a laturei de Sud este prelungită numai spre Est până la atingerea malurilor de Est şi de Vest ale terasei pe care este aşezat castrul.

Aceste prelungiri, deşi au un profil asemănător cu restul împrejmuirii castrului, se deosibesc însă de acestea prin constituţia lor, şi anume, pe când pământul de deasupra celor patru laturi ale castrului are culoare aproape naturală, şi atunci când se ară es din când în când bolovani de piatră, aceste 3 capătâie au o culoare roşiatică, iar când se trece cu plugul peste ele

Planul
Castrului Roman
de la
Moara Milruş
Sc. 0 20 40 60 80 100m
Legenda
Grămezi de ruine
Temelii de ziduri
Presupuse şosele romane
Curbe de nivel de 2m
" " " 0,50m
Garduri actuale
Risipitură de ruine
Zidul Castrului
Pe Podul de Aramă
In Vie
Aria de Aramă a Tătarilor
In Curmătură

ese la iveală pământ ars compact, dar în stare de completă desagregare.

Se pare că aceste prelungiri au fost construite spre a se închide spre Nord şi spre Sud locul rămas liber între laturile de Apus şi de Răsărit ale castrului şi malurile terasei, dar cu valuri de pământ ars, sau, ceia ce pare mai probabil, că acest castru a fost zidit pe o cetate mai veche romană înconjurată cu valuri de pământ sau de pomesteală arsă, sau peste o cetate dacică de aceiaşi construcţie care se va fi găsit în acel loc.

In faţa laturei de Nord a castrului şi în faţa jumătăţli estice a laturei de Sud, părţi în care zidurile castrului nu se reazimă pe malurile terasei pe care este aşezat castrul, puterea defensivă a castrului era întărită cu şanţuri, care în faţa jumătăţii estice a laturii de Nord pare să fi fost dublu. — Ba ceva mai mult, se observă că între cele două şanţuri de aci terenul este de culoare roşiatică intensă, ceia ce ar dovedi că în acest loc nu numai şanţul era dublu, dar şi zidul castrului era dublat cu un parapet de pomesteală arsă, ridicat între cele două şanţuri.

După toate probabilităţile latura de Sud a castrului pare să fi fost frântă în afară, dacă aparenţa aceasta nu a fost cumva provocată prin răsturnarea părţei centrale a zidului în spre afară.

Acestea sunt tot ce avem şi putem spune relativ la castru însuşi.

In afara castrului s'au găsit următoarele resturi:

Cu ocazia săpăturilor debleului căii ferate Ploeşti - Slănic s'au găsit temeliile şi partea inferioară a două clădiri situate subt malul terasei la Nord - Vest de castru. Aceste ziduri erau construite din „aşchii de piatră de carieră“. — Cea mai mare parte a zidurilor au fost scoase de către stăpânul locului, şi materialu rezultat a fost întrebuinţat la construcţii noui. După spusa locuitorilor vecini traseul zidurilor a fost cel arătat pe crochiu în apropierea căii ferate.

Cu ocazia săpăturilor făcute tot în acest loc pentru scoaterea pietrii, s'ar fi dat de hrubă zidită cu piatră, înaltă şi largă cât ar fi putut să stea un om în picioare în ea, şi care ar fi dus dinspre castru înspre albia Vărbilăului. Inăuntru nu a îndrăsnit să intre nimeni.

In lunca de la Răsărit de castru, numită Lunca Vânătă, şi subt malul terasei, se găseşte un canal săpat în pământ şi care poartă numele de „Islazul Tătarilor".

Traseul şi poziţia acestui canal este cea arătată pe crochiu.— El are lungimea de 200 m., — adâncimea de 1,50 — 2,00 m., şi lărgimea de fund de 2,50 — 3,00., iar la gură 5 — 6 m.

Acest canal este săpat în corpul celei de a doua terase, pe care eu am numit-o terasa mijlocie, şi care îmbracă cursul Teleajenului în acest loc, spre deosebire de iazul actual care este săpat în corpul terasei inferioare, sau lunca propriu zisă a Teleajenului.

Acest iaz a fost desprins din cursul Teleajenului imediat la Sud de Fundeni, şi a fost adus până aci pe subt malul terasei pe care este aşezat castrul, şi pe unde se vede o scurgere de apă, după cum se arată şi pe schiţă.

In punctul în care aşa zisul Iaz al Tătarilor coboară de pe terasa mijlocie pe terasa inferioară, locul posedă înălţimea trebuincioasă pentru construirea unei mori. In acest loc se găsesc în pământ temelii de clădiri de piatră.

In dreptul punctului numit Moara Veche, numită aşa spre deosebire de Moara Nouă şi de Moara lui Mitruş, se vede urma unui canal care traversează terasa mijlocie dând scurgere apei din Iazul Tătarilor în cursul Teleajenului. Acest canal cred că a fost construit de Romani spre a face ca apa iazului să se scurgă direct în Teleajen, atunci când moara avea nevoe de reparaţii, dispozitiv care se obişnueşte să se facă şi astăzi la fiecare moară de apă.

Importanţa acestei instalaţi de moară reese de la sine, şi ne indică îndeajuns că în acest loc s'a desvoltat o viaţă stabilă romană.

Moş Alecu, în prezent cel mai bătrân om din sat, mi-a arătat că şi în grădina casei sale dinspre Vărbilău se găseşte o groapă căreia i se zice din moşi - strămoşi „La Moara Tătarilor". Se pare chiar că şi o urmă de iaz venea din sus către această moară.

Afară de aceste urme precise care se găsesc în jurul castrului, cercetând topografia terenului şi gradul de alterare al compoziţiei pământului prin resturi de ruine, se constată şi următoarele:

In general terenul de la Nordul castrului şi din cuprinsul terasei până la o depărtare de 350 m. se prezintă cu compoziţia

alterată, aci prin amestec de pietriş, mai colo cu fărâmituri de cărămidă şi ţiglă, pe alocurea cu cioburi de vase, şi rar cu risipituri de mortar. In special pe sprânceana de pământ de la Nord - Est de castru, începând chiar din marginea şanţului se constată o puternică silişte de cărămidă, ţiglă, cioburi de vase, mortar şi pietriş, cu un aspect asemănător terenului din interiorul castrului, La vreo 350 m. la Nord de castru apare din nou siliştea însă mai puţin puternică. Tot aşa şi pe micul bot de terasă de la Nord Vest de castru.

La Vest de castru, sub mal, apare de asemenea oarecare risipitură de ruine fără însă să fie însoţită de o alterare a compoziţiei terenului.

In apropiere de Halta Mălăeşti în livezile oamenilor dinspre apa Vărbilăului se observă câteva maidane, iar oamenii spun că în interiorul lor sunt temelii de case boereşti. In curtea fostei cârciumi a fostului primar Matei Dumitru s'a desgropat un subsol construit din cărămidă romană. Una din cărămizile acestui subsol are o gaură pătrată făcută înadins înainte de coacere şi în care se pare că a fost introdus capul unei vergele de fier.

Dealtfel, temelii de ziduri se găsesc dearândul pe subt malul vestic al terasei.

Urmele drumurilor care veneau sau plecau de la castru, sunt greu de stabilit din cauză că terasa pe care este aşezat castrul, este o terasă diluvială de umplutură în toată întregimea ei, adică al cărui corp este constituit din pietriş diluvial. Din această cauză, pentru stabilirea traseurilor şi direcţiilor drumurilor cu care era legat castrul, nu ne putem conduce decât de porţile care se găsesc proectate în zidurile împrejmuitoare ale castrului, precum şi de rampele care se găsesc săpate în malurile terasei pe care este aşezat castrul, şi pe care coborau drumurile în toate direcţiile, după cum se vede foarte bine pe crochiuri.

Unde duceau aceste drumuri, este greu să ne pronunţăm în mod precis, dar având în vedere liniile mari geografice ale regiunei în care se găseşte aşezat acest castru, cred că nu greşim de loc când afirmăm că aceste drumuri duceau:

— Unul pe Valea Vărbilăului spre minele de sare de la Slănic şi către bogăţiile din regiunea deluroasă şi muntoasă a acestei văi, — drum stăpânit foarte de aproape, întrucât trecea

alterată, aci prin amestec de pietriş, mai colo cu fărâmituri de cărămidă şi ţiglă, pe alocurea cu ciobori de vase, şi rar cu risipituri de mortar. In special pe sprânceana de pământ de la Nord - Est de castru, începând chiar din marginea şanţului se constată o puternică silişte de cărămidă, ţiglă, ciobori de vase, mortar şi pietriş, cu un aspect asemănător terenului din interiorul castrului, La vreo 350 m. la Nord de castru apare din nou siliştea însă mai puţin puternică. Tot aşa şi pe micul bot de terasă de la Nord Vest de castru.

La Vest de castru, sub mal, apare de asemenea oarecare risipitură de ruine fără însă să fie însoţită de o alterare a compoziţiei terenului.

In apropiere de Halta Mălăeşti în livezile oamenilor dinspre apa Vărbilăului se observă câteva maidane, iar oamenii spun că în interiorul lor sunt temelii de case boereşti. In curtea fostei cârciumi a fostului primar Matei Dumitru s'a desgropat un subsol construit din cărămidă romană. Una din cărămizile acestui subsol are o gaură pătrată făcută înadins înainte de coacere şi în care se pare că a fost introdus capul unei vergele de fier.

Dealtfel, temelii de ziduri se găsesc dearândul pe subt malul vestic al terasei.

Urmele drumurilor care veneau sau plecau de la castru, sunt greu de stabilit din cauză că terasa pe care este aşezat castrul, este o terasă diluvială de umplutură în toată întregimea ei, adică al cărui corp este constituit din pietriş diluvial. Din această cauză, pentru stabilirea traseurilor şi direcţiilor drumurilor cu care era legat castrul, nu ne putem conduce decât de porţile care se găsesc proectate în zidurile împrejmuitoare ale castrului, precum şi de rampele care se găsesc săpate în malurile terasei pe care este aşezat castrul, şi pe care coborau drumurile în toate direcţiile, după cum se vede foarte bine pe crochiuri.

Unde duceau aceste drumuri, este greu să ne pronunţăm în mod precis, dar având în vedere liniile mari geografice ale regiunei în care se găseşte aşezat acest castru, cred că nu greşim de loc când afirmăm că aceste drumuri duceau:

— Unul pe Valea Vărbilăului spre minele de sare de la Slănic şi către bogăţiile din regiunea deluroasă şi muntoasă a acestei văi, — drum stăpânit foarte de aproape, întrucât trecea

chiar pe lângă castru şi debuşă în câmpia deschisă de depresiunea Mislea - Podeni, chiar aci în faţa castrului,

— Al doilea drum duce în sus pe Valea Teleajenului pentru a merge, fie pe Valea Drajnei la castrul de la Drajna de Sus, şi de acolo peste Muntele Vârful lui Craiu la Pasul Tabla Buţii (Pasul Tătarului) şi mai departe în Valea Superioară a Buzăului, — fie pe Valea Teleajenului prin Pasul Boncota (sau Boncuţa) tot în Valea Superioară a Buzăului,—fie prin Plaiul Şerban - Vodă spre Pasul Munţilor Sfântul Ilie şi Grohotiş.

— Al treilea drum, în jos pe Valea Teleajenului spre Dunăre. — Acest drum se cunoaşte pe câmpul dintre comunele Boldeşti şi Lipăneşti trecând pe lângă o groapă căreia locuitorii îi zic „Puţul Tătarilor".

— Al patrulea drum ducea probabil spre Răsărit, prin Podeni spre Valea Cricovului şi de acolo prin Valea Nişcovului în Valea Buzăului.

— Şi în fine al cincilea drum tot probabil spre Apus, spre regiunea petroliferă Buştenari - Câmpina - Băicoi - Ţintea şi spre Valea Prahovei.

Pentru a termina descrierea aşezământului roman din acest loc, ne-a mai rămas să vorbim de cele ce se găsesc, sau se spune că s'au găsit pe porţiunea desprinsă prin aşa zisa curmătură, de corpul terasei pe care se află aşezat castrul, şi care se prezintă, după cum am spus mai sus, subt forma unui platou izolat cu perimetru romboidal.

Forma aceasta de teren, adică platou izolat, aşezat la confluenţa a două râuri destul de mari, şi care este deci avantagioasă prin natura ei pentru apărare, pentru timpurile daco-romane, nu a putut să rămână nefolosită de către Romani, cari, după cum am văzut, şi-au aşezat aci castrul de care am vorbit, şi eventual chiar de către Daci.

In adevăr sunt urme palpabile care ne îndreptăţesc să credem că aşezarea din jurul castrului s'a întins şi pe acest platou, dacă nu chiar acest platou a fost folosit împreună cu castrul din apropiere, la o apărare comună.

Astfel avem mărturii positive că în botul de deal de deasupra Morii lui Mitruş s'au găsit în pământ temelii de zid care în cea mai mare parte au fost scoase şi întrebuinţate la con-

strucţii noui. — Se zice că s'a scos de aci până la 600 de căruţe de piatră.

Oamenii bătrâni de acum, spun că au auzit dela bătrânii lor că în acest loc, în faţa botului de deal dela Nord-Vest de moară au fost nişte porţi mari de zid numite „Porţile Impărăteşti" care au durat până la anul 1868, când au fost surpate împreună cu terenul (lunca) pe care erau aşezate, şi au fost luate de apa Vărbilăului.

Sus pe platoul izolat, pământul are constituţia mult alterată şi se prezintă amestecat cu sfărâmături de cărămidă, ţigle, cioburi de vase, şi de pietriş, caşi terenul dela Nord de castru. Şi oamenii spun că în pământ este culă de bani.

O particularitate a topografiei locului constă în faptul că drumul dela gura cetăţii, după ce coboară malul de la curmătură dinspre castru, urcă în acelaş dispozitiv sinuos pe platoul izolat dela Sud. Deasemenea platoul acesta posedă în partea de Sud o rampă foarte spaţioasă proectată în mal, rampă care porneşte dela baza malului şi se întinde până în mijlocul platoului, unde s'a găsit piatra de construcţie cioplită.

Şi ultim amănunt foarte interesant este declaraţia pe care mi-a făcut-o patronul morei. şi anume că cu ocazia săpăturilor pe care le-a făcut pentru scoaterea pietrei de construcţie a găsit şi o cărămidă scrisă cu „cifre ca de ciasornic" pe care nu o mai posedă însă.

Tradiţia spune că „pe când ţara aceasta românească era stăpânită de Tătari, aceştia s'au sălăşuit şi în aceste părţi, şi şi-au făcut pentru apărare cetatea care se vede.

....„Tătarii cari s'au sălăşuit în acest loc s'au războit cu locuitorii ţării, cari îşi făcuseră şi ei cetate în locul numit Cetatea Fetii dintre Valea Humei şi Valea Gura Cumetrii.

In timpul luptei trăgeau unii în alţii cu tunurile, sau cu ce va fi fost pe atunci, cu ce va fi putut să bată aşa de departe; şi la urmă au biruit Tătarii de aci, de i-au făcut varză (sic) pe cei dela Valea Humei, căci cei de aci „erau împărăţie".

Tradiţia întemeindu-se, fie pe comunicări orale transmise din generaţie în generaţie, fie pe lucruri observate în trecut pe teren, poate să fie interpretată ca referitoare la luptele Romanilor cu Dacii.

Cetatea dela Valea Humei fiind dacă, tradiţiunea afirmă un adevăr când aşează în aceiaşi epocă ambele cetăţi, indicând ca popoare deosebite pe cei cari le-a făcut şi s'au luptat în ele.